

VALSTYBIŲ NARIŲ ATSAKOMYBĖ PRIVATIEMS ASMENIMS DĖL NACIONALINIŲ TEISMŲ VEIKSMAIS PADARYTOS ŽALOS

Vitalija Tamavičiūtė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities 20, 2057 Vilnius
Telefonas 246 0713
Elektroninis paštas vitalija.tamaviciute@gmail.com*

Pateikta 2007 m. gegužės 9 d., parengta spausdinti 2007 m. birželio 29 d.

Santrauka. Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje suformuluota valstybės atsakomybės dėl asmenims padarytos žalos doktrina užpildė EB Sutartyje buvusią *lacuna legis* asmenų teisių gynimo priemonių srityje.

Straipsnyje aptariamos valstybės atsakomybės doktrinos susiformavimo prielaidos ir teisinis pagrindas jai įtvirtinti. Esminiu žala asmeniui padariusiu subjektu pasirinkus nacionalinius teismus, valstybės atsakomybės doktrina nagrinėjama visų pirma, įvertinant šios doktrinos taikymo išplėtimo nacionaliniams teismams oponentų argumentų pagrįstumą, taip pat analizuojant valstybės atsakomybės sąlygų turinį tuo mastu, kuris būtinas žalos padarymą asmeniui lėmusio subjekto specifikai pabrėžti.

Ypatingas konstitucinis nacionalinių teismų statusas valdžių sąraangoje suponuoja būtinybę kalbėti ir įvertinti valstybės atsakomybės doktrinos taikymo šiai institucijai galimumą.

Pagrindinės sąvokos: valstybės narės, ES teisė, valstybės atsakomybė, nacionaliniai teismai

ĮVADAS

Visoms valstybėms narėms bendras konstitucinis asmens teisių gynimo principas, paremtas maksima *ubi ius, ibi remedium*, yra vienas esminių Europos Sąjungos prioritetų. Tokia Europos Sąjungos politika grindžiama *inter alia* tuo, kad Europos Bendrijų teisės subjektais yra ne tik valstybės narės, bet ir jų piliečiai. Jiems Bendrijos teisė sukuria teises, ginti jas patikėdama nacionaliniams teismams [1].

Kaip ir kiekvienos teisės besiremiančios bendrijos, Europos Sąjungos veiksmingas funkcionavimas remiasi prielaida, kad jos subjektai – valstybės narės, Bendrijų institucijos ir privatus asmenys – gerbia savo teisinius įsipareigojimus bei juos vykdo, o pažeidimo atveju – atlygina savo neteisėtais veiksmais padarytą žalą. Europos Bendrijų sutartis, viena vertus, įtvirtindama privataus asmens teisių, pažeistų Bendrijos institucijų veiksmais, gynimo priemones¹, kita vertus, nenumato jiems galimybės gintis nuo valstybių narių veiksmais padarytą

Bendrijos teisės pažeidimų². Šią *lacuna legis* užpildė Europos Bendrijų Teisingumo Teismas (toliau – ETT), *Francovich* byloje [2] įtvirtinęs valstybės atsakomybės principą ir, kaip logišką šios atsakomybės pasekmę – valstybių narių pareigą atlyginti privatiems asmenims savo veiksmais padarytą žalą.

Pastebėtina, kad pareiga atlyginti vykdomosios valdžios veiksmais padarytą žalą didesnio pasipriešinimo iš valstybių narių nesulaukė, tačiau galimybė taikyti valstybės atsakomybės principą tokiai konstitucinei institucijai kaip teismas, daugelio mokslininkų požiūriu, atrodė neįmanoma³, bent jau iki ETT sprendimo *Köbler* byloje [3], *expressis verbis* nustačiusio valstybės atsa-

² EB Sutarties 226-228 str. numatyta pažeidimo procedūra, autorės nuomone, netaikytina efektyviai privataus asmens teisių gynimo priemone dėl Europos Komisijai suteiktos plačios diskrecijos, privataus asmens vaidmens šioje procedūroje bei pačios procedūros paskirties.

³ Viena iš jų, Josephine Steiner, yra pasakiusi: "Atsižvelgiant į būtinybę užtikrinti teisėjų nepriklausomumą, skatinti nacionalinių teismų norą bendradarbiauti Bendrijos teisės taikymo klausimais, galimybė kilti valstybės atsakomybei pagal *Francovich* dėl teismų klaidų yra iš tiesų neįsivaizduojama" - *From direct effects to Francovich: shifting means of enforcement of Community Law* (1993) 18 ELRev 3, p. 11.

* Mykolo Romerio Universiteto Teisės fakulteto Europos Sąjungos teisės katedros lektorė, doktorantė.

¹ EB Sutarties 230-233 str., 288 str.

komybę privatiems asmenims už Bendrijos teisės pažeidimus, priskiriamus paskutinės instancijos nacionaliniam teismui. Tai sukėlė aršią teisininkų praktikų bei akademikų diskusiją, beje vėl atsinaujinusią ETT 2006 m. birželio mėnesį paskelbus porą naujų sprendimų nacionalinių teismų atsakomybės ir *res judicata* klausimais⁴. Tai rodo neabejotiną šios temos aktualumą teisininkų bendruomenei, tačiau tenka pastebėti, kad Lietuvos mokslininkų ši tema vis dar nepaliesta.

Ypatingas nacionalinių teismų vaidmuo – užtikrinti privačių asmenų teises. Jiems priskirta funkcija taikyti Bendrijos teisę ir taip paversti ją asmenų gyvenimo realybe. Kitų valstybių narių teismams, taikant valstybės atsakomybės institutą, iškilančios problemos bei pragmatinės prielaidos – tai, kad Lietuvos teismams savo praktikoje neabejotinai teks susidurti su valstybės atsakomybės už Bendrijos teisės pažeidimus principo taikymu – lėmė, kad šiame straipsnyje siekiama atskleisti, kokios valstybės atsakomybės doktrinos susiformavimo prielaidos ir teisinis pagrindas ją įtvirtinti. Norima įvertinti, ar oponentų argumentai pagrįsti, kad valstybė atsakinga dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos. Taip pat, remiantis ETT praktika, bandoma atskleisti valstybės atsakomybės sąlygų turinį tuo mastu, kuris būtinas žalos padarymą asmeniui lėmusio subjekto specifikai pabrėžti. Šioje publikacijoje siekiama atsakyti į pagrindinį klausimą, ar iš tiesų realu patraukti valstybę atsakomybėn už nacionalinių teismų veiksmus.

1. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖS PRINCIPŲ ĮTVIRTINIMO PRIELAIDOS IR TEISINIAI PAGRINDAI

Septintojo dešimtmečio viduryje Europos Teisingumo Teismas, akcentuodamas nacionalinės procesinės autonomijos principą, teigė, kad valstybės atsakomybė dėl Bendrijos teisės pažeidimų yra nacionalinės teisės reguliavimo dalykas [4], kad EB Sutartimi „nėra siekiama nacionaliniuose teismuose kurti naujų, kitų nei jau įtvirtintų nacionalinėje teisėje, priemonių, skirtų užtikrinti Bendrijos teisės laikymąsi“ [5]. Praėjus kiek daugiau nei dešimčiai metų, ETT staiga pareiškė: „Bendrijos teisė įtvirtina principą (pažymėta autorės), pagal kurį valstybės narės privalo atlyginti žalą, kurią asmenys patyrė dėl Bendrijos teisės pažeidimų, už kuriuos jos atsakingos“ [2; 37 punktą]. Kuo galima paaiškinti tokią ETT intervenciją į nacionalinį procesą?

Atsakant į minėtą klausimą, visų pirma pastebėtina, kad ETT pasirinktoje minimalios intervencijos į nacionalinį procesą strategijoje valstybių narių diskrecija, nustatant valstybės atsakomybę už Bendrijos teisės pažeidimus, buvo ribojama dviem principais: *nediskriminavimo* (tiesiogiai veikiančių Bendrijos teisės normų laikymuisi užtikrinti turi būti prieinamos visos nacionalinėje teisėje esančios teisių gynimo priemonės, esant toms pačioms sąlygoms, kaip ir nacionalinės teisės

normų laikymuisi užtikrinti) ir *adekvatumo* (nacionalinėje teisėje esančios teisių gynimo priemonės neturi padaryti teisių, kylančių iš Bendrijos teisės, gynimo neįmanomu ar šių teisių gynimą labai apsunkinti). Esant šių dviejų principų kolizijai, ETT pirmenybę neabejotinai ir vienareikšmiškai teikdavo adekvatumo principui (pvz., *Factortame* byloje įpareigojo suteikti laikinąsias apsaugos priemones tuo atveju, kai, esant analogiškai situacijai, taikant nacionalinę teisę, tokios priemonės nebuvo taikomos; *Simmenthal* byloje įpareigojo netaikyti Bendrijos teisei prieštaraujančio nacionalinio teisės akto net ir nesant nacionalinėje teisėje analogiškose situacijose būtino Konstitucinio Teismo sprendimo; *Marshall* byloje įpareigojo netaikyti maksimalios priteistinos kompensacijos ribos ir kt.). Taip jis akcentavo būtinybę visais atvejais užtikrinti Bendrijos teisės efektyvumą. Taigi ETT jurisprudencijoje suformuluota valstybės atsakomybės doktrina yra besivystančios Bendrijos teisės efektyvumo doktrinos elementas, šios doktrinos raidos logiška pasekmė.

Valstybės atsakomybės doktrinai Bendrijos teisėje pagrįsti ETT taip pat panaudojo tarptautinėje teisėje įtvirtintą valstybės atsakomybės už tarptautinių įsipareigojimų pažeidimą principą. Pažymėtina, kad šis principas Bendrijos teisėje nėra suvokiamas kaip klasikinis. ETT įtvirtina modifikuotą ir išvystytą valstybės atsakomybės formą, siejamą su Bendrijos teisės išskirtiniais požymiais, *inter alia* su unikalia individualizavimo tendencija, valstybės atsakomybės reikalavimo teisę iš valstybės perkeliant asmeniui. Tarptautinėje teisėje neginčijama, kad valstybės atsakomybė apima ir teisminės valdžios aktus, ir neveikimą, jei tai prilygsta atsisakymui vykdyti teisingumą; valstybė negali pasitelkti savo vidaus teisės nuostatų, kad pasiteisintų dėl sutarties nesilaikymo [6; 27 straipsnis], net jei tokiomis nuostatomis siekiama apsaugoti konstitucinę teisėjo ir teismų nepriklausomumą.

ETT „įkvėpimo šaltiniu“ galėtume laikyti: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje įtvirtintą nukentėjusio asmens galimybę prisiteisti teisingą atlyginimą [7; 41 straipsnis]; taip pat paties ETT jurisprudencijoje nustatytą efektyvios teisminės gynybos principą [8; 18-19 punktai].

Atsižvelgiant į tai, kad Bendrija turi teisę veikti tik pagal suteiktą kompetenciją, akivaizdu, jog savo sprendimą įvesti valstybės atsakomybės doktriną ETT privalėjo pagrįsti vadovaudamasis jam suteikta Bendrijos teisės aiškinimo funkcija bei EB Sutarties nuostatomis. Esminiu ETT nurodė EB Sutarties 10 straipsnį, numatantį valstybių narių pareigą imtis visų bendrųjų ar specialiųjų priemonių, kad užtikrintų savo įsipareigojimų, remiantis Bendrijos teise, vykdymą. Vienas iš tokių įsipareigojimų yra panaikinti neteisėtus Bendrijos teisės pažeidimų padarinius [2; 36 punktą]. Dar daugiau, valstybių narių pareiga atlyginti žalą, ETT nuomone, yra bendrasis principas, kurio analogas – EB Sutarties 288 straipsnio 2 dalyje nustatyta nesutartinė Bendrijos atsakomybė.

Köbler byloje ETT nurodė, kad valstybės atsakomybę už teismų veiksmais padarytą žalą vienaip ar ki-

⁴ Byla C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo v. Italy* [2006] ECR I-05177; C-234/04 *Kapferer v. Schlank & Schick* [2006] ECR I-02585.

taip pripažįsta dauguma valstybių narių [3; 48 punktas]. Taigi netiesiogiai bandyta pasiremti dar vienu EB Sutartyje įtvirtintu pagrindu – Bendrijos teisės principu, bendru visoms valstybėms narėms, to *expressis verbis* neįvardinant. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog dėl šio principo eksplicitinio nurodymo nesutapo ETT ir Generalinio advokato Philippe Léger pozicijos byloje, nes pastarasis, atlikęs valstybėse narėse įtvirtinto teisinio reguliavimo analizę, nusprendė esant pakankamų įrodymų konstatuoti, kad toks bendrasis principas egzistuoja [9; 77 punktas]. Vis dėlto ETT pozicija pasirodė labiau atitinkanti valstybių narių teisinio reguliavimo realijas, nes vėlesni mokslininkų atlikti lyginamieji tyrimai sukėlė abejonių dėl Generalinio advokato išvadų pagrįstumo.

2. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖS DOKTRINOS IŠPLĖTIMO NACIONALINIAMS TEISMAMS OPONENTAI: KUR SLYPI PAVOJAI?

Nepaisant to, kad valstybės atsakomybė dėl nacionalinių teismų veiksmų buvo taikoma tarptautinės teisės praktikoje, o ypač Strasbūro teisme, dėl ketinimų įtvirtinti tokią praktiką ETT jurisprudencijoje priešinosi valstybių narių vyriausybės. Reikšti prieštaravimai buvo siejami su teisėjo ir teismo nepriklausomumu, nešališkumu, teisinio tikrumo, teisinio stabilumo bei *res judicata* principais, grėsmė ETT ir nacionalinių teismų bendradarbiavimui.

2.1. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas

Konstitucinis teismų ir teisėjo nepriklausomumo principas yra įtvirtintas visų valstybių narių teisinėse sistemose. Tai vienas esminių demokratinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Teisminės valdžios nepriklausomumas užtikrinamas *inter alia* nustatant teismų savivaldą, organizacinį savarankiškumą, teisėjo įgaliojimų trukmę, jo asmens neliečiamumą, t. y. garantijas, apimančias institucinius bei asmeninius nepriklausomumo aspektus.

Valstybių vyriausybių nuomone, valstybė neturėtų būti laikoma atsakinga už veiksmus, kurių – būtent dėl teismų nepriklausomumo principo – negali kontroliuoti. Be to, tokios atsakomybės nustatymas taptų netiesioginės įtakos priemone, teisėjams priimant sprendimus, mažintų teisminės valdžios autoritetą [3; 26 punktas].

Generalinio advokato Philippe Léger nuomone, argumentas, paremtas teismų nepriklausomumu, nėra susijęs su valstybės atsakomybės doktrinos įtvirtinimu tiek Bendrijos, tiek ir tarptautinėje teisėje [9; 88 punktas]. Jis priminė, kad valstybės negali remtis savo konstitucinės sistemos ypatybėmis, siekdamos išvengti atsakomybės. Valstybė yra teisiškai nedalomas vienetasis, todėl neturi reikšmės, kuri jos institucija – net jei ji nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios – veikia valstybės vardu ir lemia valstybės atsakomybę.

ETT visiškai neatmetė valstybių vyriausybių argumento, tačiau nurodė, kad valstybės atsakomybės nustatymas nereiškia teisėjų asmeninės atsakomybės. Potencialiai poveikis teisėjų nepriklausomumui galėtų būti

daromas, nustatant regresinį valstybės ieškinį, žalą padariusiam teisėjui, tačiau tai jau nacionalinio įstatymų leidėjo prerogatyva ir, tokiu būdu, pačių valstybių narių vidaus reikalas.

Dėl galimybės tokiu būdu mažinti teismų autoritetą, ETT pažymėjo, kad asmens teisė į kompensaciją dėl žalos, padarytos klaidingu teismo sprendimu, turėtų būti laikoma priemone teismų veiklos kokybei gerinti, o ilgainiui – priešingai išsakytoms abejonėms – teismų autoritetui didinti [3; 42–43 punktai]. Vis dėlto šis ETT teiginys nepakankamai įtikinantis, nes paprastai konstatavimas, kad atitinkamu teismo sprendimu yra padarytas sunkus pažeidimas, skatina neigiamų visuomenės emocijų protrūkį ir mažėjantį pasitikėjimą tiek konkrečiu teisėju, tiek ir visa teismų sistema.

2.2. *Res judicata*

Res judicata doktrina yra svarbus teisinės valstybės principas, be kurio būtų neįmanomas teismo valdžios autoritetas [10]. Šis romėnų teisės principas pripažįstamas visose valstybėse narėse ir reiškia, kad teismo sprendimas tampa galutiniu, kai jo nebegalima skųsti apeliacine tvarka ar pasibaigia apskundimo terminai: ginčas laikomas išspręstu galutinai ir negrįžtamai; ginčas tarp tų pačių šalių, tuo pačiu pagrindu ir dėl to paties dalyko negalimas. Tokiu būdu užtikrinamas teisės ir teisiųjų santykių stabilumas, tinkamas teisingumo vykdymas.

Šį principą pripažįsta ir pats ETT. *Eco Swiss* byloje jis nurodė: „nacionalinės procesinės taisyklės, kurios, pasibaigus terminui, riboja galimybę kreiptis dėl teismo sprendimo panaikinimo, kai jis savo pobūdžiu yra galutinis, nes tapo *res judicata*, yra pagrįstos pagrindiniais nacionalinės teisminės sistemos principais, tokiais kaip teisinio tikrumo principas ir *res judicata* pripažinimas, kaip to principo išraiška“ [11; 45 punktas].

Vis dėlto kilo abejonė, ar *res judicata* principas absoliutus. *Kühne & Heitz* byloje, kurioje buvo nagrinėjamas klausimas dėl administracinių institucijų pareigos peržiūrėti galutinius savo sprendimus, ETT nurodė, kad esant tam tikroms aplinkybėms EB Sutarties 10 straipsnis reikalautų peržiūrėti galutinį sprendimą. Tokiomis aplinkybėmis minėtoje byloje buvo tai, kad nacionalinė teisė suteikia administracinei institucijai kompetenciją peržiūrėti sprendimą, kuris buvo tapęs galutiniu; administracinis sprendimas buvo tapęs galutiniu tik kaip nacionalinio teismo sprendimo, prieš kurį nėra jokių teisminių priemonių, rezultatas; teismo sprendimas buvo paremtas neteisingu Bendrijos teisės aiškinimu, nesikreipiant į ETT preliminarų nutarimą; suinteresuoti asmenys kreipėsi į administracinę instituciją iškart, kai tik sužinojo apie ETT sprendimą [12; 26 punktas].

Kai kuriems nacionaliniams teismams šis ETT sprendimas sukėlė abejonių, ar dėl teismų sprendimų galutinumo irgi galimos išimtys, kaip ir dėl administracinių institucijų sprendimų. Vienoje naujausių bylų ETT pateikė atsakymą, teigdamas: „EB Sutarties 10 straipsnyje įtvirtintas bendradarbiavimo principas nenustato nacionaliniams teismams pareigos netaikyti nacionalinių

proceso taisyklių tam, kad įsiteisėjęs teismo sprendimas būtų peržiūrėtas ir panaikintas, jeigu nustatoma, kad jis prieštarauja Bendrijos teisei“ [13]. Susiedamas šį sprendimą su *Kühne & Heitz* bylos sprendimu, ETT nurodė, kad esminė sąlyga yra tai, jog atitinkama nacionalinė institucija pagal nacionalinę teisę turėjo teisę peržiūrėti savo sprendimą.

Grįžtant prie *res judicata* principo santykio su valstybės atsakomybės doktrina, reikėtų pabrėžti, kad ieškiniu dėl nacionalinių teismų veiksmis padarytos žalos atlyginimo nėra siekiama panaikinti žalą sukėlusį teismo sprendimą, o pats ieškinyms pateikiamas ne prieš žalą padariusį teismą, o prieš valstybę, todėl netenkinami trys kumuliatyvūs *res judicata* reikalavimai (šalių, ginčo dalyko ir teisinio pagrindo tapatumas). Tačiau tai, kad žalą padaręs teismo sprendimas lieka galioti, sukelia kitų problemų: visų pirma, šalis, kuriai minėtas teismo sprendimas buvo palankus, gali juo remtis, įgyvendindama savo teises; antra, toks sprendimas kelia problemų, taikant precedento doktriną.

3. NACIONALINIO TEISMO SAMPRATA VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖS DOKTRINOJE

Köbler byloje ETT patvirtino tai, ką buvo galima numanyti po *Brasserie* bylos teiginio, jog „principas tinka kiekvienam atvejui, kai valstybė narė pažeidžia Bendrijos teisę, nepaisant to, kuriai valstybės institucijai ir dėl kokio veikimo ar neveikimo tenka atsakomybė už pažeidimą“ [14; 32 punktas]. Kitaip tariant, kad atsakomybė gali kilti ir dėl nacionalinių teismų veiksmis ar neveikimu padarytų pažeidimų. Tad teisingi buvo ETT Prezidento Vassiliuos Skouris žodžiai „bet kokia galima diferenciacija kitų valstybės funkcijų atžvilgiu lems teisminės valdžios viršenybę Bendrijos teisės atžvilgiu ir paneigs jos nustatytus įsipareigojimus valstybėms narėms, padarydama jų įvykdymą priklausomą nuo to, kuri valstybės valdžios institucija yra atsakinga už pažeidimą konkrečioje byloje“ [15; p.37]?

Tačiau ar dėl visų nacionalinių teismų veiksmų atsiranda valstybės atsakomybė? Ar nacionaliniams teismams galioja tos pačios taisyklės, kaip ir kitoms valstybės valdžios institucijoms?

Apibrėžiant nacionalinio teismo sampratą, galėtume pasiremti ETT jurisprudencija dėl preliminarus nutarimo. ETT aiškiai nurodė, kad tam tikros institucijos priskyrimas teisminei valdžiai nacionalinėje teisėje nėra lemiamas kriterijus ir akcentavo, jog vertintant reikšminga keleto požymių visuma: įstatymu įsteigta institucija, veiklos tęstinumas, ginčo procesas, vadovavimasis teisės aktais, nepriklausomumas.

Tiek *Köbler*, tiek ir *Traghetti del Mediterraneo* byloje kalbama tik apie valstybės atsakomybę dėl paskutinės instancijos nacionalinių teismų sprendimų. Ar tai reiškia, kad žemesnės instancijos teismų sprendimai negali tapti valstybės atsakomybės atsiradimo priežastimi?

ETT nurodė, kad paskutinėje instancijoje sprendžiantis teismas pagal apibrėžimą yra paskutinė instancija, kurioje privatūs asmenys gali remtis savo teisėmis vadovaudamiesi Bendrijos teise. Šių teisių pažeidimas

galutiniu tokio teismo sprendimu įprastai negali būti peržiūrėtas, todėl asmenims negali būti atimta teisė reikauti valstybės atsakomybės, siekiant teisinės savo teisių gynybos [3; 34 punktas; 16; 31 punktas]. Akivaizdu, kad paskutinės instancijos nacionaliniai teismai išskiriami neatsitiktinai. Tai paremta ta aplinkybe, kad nėra galimybės ginti asmens teises, pateikiant apeliacinį skundą dėl klaidingo teismo sprendimo panaikinimo, t. y. nacionalinių teisinės gynybos priemonių nelieka. Papildomas argumentas gali būti ir ta aplinkybė, kad tik paskutinės instancijos teismams numatyta ne teisė, o pareiga kreiptis į ETT preliminarus nutarimo.

Taigi belieka apibrėžti, kurie teismai Bendrijos teisės požiūriu laikytini paskutinės instancijos teismais. Tai „teismai, nepriklausomai nuo jų užimamos padėties teismų sistemoje, kurių sprendimai pagal nacionalinės proceso teisės normas *konkrečiu atveju* nebegali būti patikrinti įprastinėmis teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės priemonėmis“ [17; p. 155].

4. ATSAKOMYBĖS ATSIKADIMO SĄLYGOS

Minėta, kad, formuodamas valstybės atsakomybės doktriną, ETT kaip analogiją panaudojo Bendrijos atsakomybę. Jis teigė, kad sąlygos atsakomybei atsirasti byloje dėl valstybės atsakomybės negali skirtis nuo sąlygų byloje dėl Bendrijos atsakomybės, kai faktinės aplinkybės, apibūdinančios situaciją, yra panašios [14; 42 punktas] bei išvardino jau klasikine tapusią sąlygų trio:

- pažeista teisės norma siekiama suteikti asmenims teises;
- pažeidimas yra pakankamai sunkus;
- yra tiesioginis priežastinis ryšys tarp valstybei nustatytos prievolės pažeidimo ir suinteresuoto asmens patirtos žalos [14; 51 punktas].

Pažymėtina, kad, sprendžiamas valstybės atsakomybės bylas, susijusias su nacionalinių teismų veiksmis ar neveikimu asmenims padaryta žala, ETT remiasi tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir dėl įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios padarytų Bendrijos teisės pažeidimų, tačiau modifikuoja pakankamai sunkų pažeidimą, kuriam vertinti esminę reikšmę turi atitinkamai institucijai suteiktos diskrecijos apimtis. Atsižvelgdamas į teisminės valdžios ypatingą pobūdį, teisinio tikrumo principą, ETT įveda „akivaizdus pažeidimo“ sąvoką ir tokiu būdu sukuria griežtesnį atsakomybės standartą.

4.1. Teisių asmenims suteikimo sąlyga

Teismo praktika dėl pirmosios sąlygos, o ypač termino „teisė“, nėra iki galo aiški. Vienais atvejais ETT, pasiremdamas vien teisės akto preambule ir teisės akte įtvirtintais tikslais, manydavo esant įrodytą teisių asmenims suteikimo siekį [18], kitais atvejais – priešingai – šios aplinkybės būdavo laikomos nepakankamomis [19]; kai kada teisių suteikimo faktas iš esmės būdavo tapatinamas su atitinkamos teisės normos tiesioginiu veikimu, nors *Francovich* byloje ETT akcentavo, kad

teisės ar garantijas asmenims suteikia ne vien tiesiogiai veikiančios Bendrijos teisės akto nuostatos.

Pirmosios Instancijos Teismas (toliau – ir PIT) pabandė susisteminti esamą praktiką ir nurodė, kad teisės norma siekiama suteikti teises asmenims, jei pažeidimas yra susijęs su nuostata: suteikiančia teises, kurias nacionaliniai teismai turi ginti, ir todėl tiesiogiai veikiančia; suteikiančia naudą, kuri gali būti vertinama kaip įgyta teisė; siekiančia apsaugoti asmenų interesus; arba suteikiančia asmenims teises, kurių turinys yra pakankamai apibrėžtas [20; 86 punktas]. Pažymėtina, kad PIT pateiktas sąrašas nėra baigtinis.

Generalinio advokato Walter van Gerven nuomone, sąvoka „teisė“ reiškia teisės pripažįstamam asmeniui suteiktą teisinę poziciją, kuria tas asmuo įprastai gali remtis prieš kitus teisme, naudodamasis viena ar keliomis teisių gynimo priemonėmis [21; p. 501–502]; teisei turi būti suteikta pati plačiausia reikšmė, apimanti teisę, galią, prerogatyvą, teisinį interesą.

Pažeista Bendrijos teisės norma turi būti tokia, kad būtų įmanoma pakankamai tiksliai nustatyti jos turinį ir naudos gavėjus, t. y. kuo labiau eksplicitiška, paliekanti mažiau diskrecijos nacionalinėms institucijoms, tuo geriau [22]. Valstybės narės yra įpareigosos užtikrinti, kad asmenys (naudos gavėjai) galėtų jiems numatytais teisėmis pasinaudoti. Taigi valstybės pažeidimas, suteikiantis teisę į žalos atlyginimą, yra pažeidimas Bendrijos teisės normos, sukuriančios ar ketinančios sukurti teises asmenims, taip pat skirtos jų interesų apsaugai.

4.2. Akivaizdaus pažeidimo sąlyga

Minėta, kad nacionalinių teismų veiksmais ar neveikimu nulemta valstybės atsakomybė yra labiau ribota ir gali kilti tik išskirtiniais atvejais, kai nacionalinis paskutinės instancijos teismas akivaizdžiai pažeidžia taikomą teisę [3; 53 punktas]. Daugelio teoretikų nuomone, tokią Teisingumo Teismo poziciją lėmė atsargumas, siekis užtikrinti, kad jo priimtas sprendimas, eksplicitiškai įtvirtinantis valstybės atsakomybės siejimą ir su nacionalinių teismų veiksmais, sukeltų mažesni pasipriešinimą valstybėse narėse, taip pat nekeltų papildomos įtampos tarp nacionalinių teismų ir ETT.

ETT *Brasserie* byloje yra konstatavęs, kad būtent vienintelių nacionalinių teismų jurisdikcija nustatyti pagrindinius bylų faktus ir nuspręsti, kaip vertinti atitinkamus Bendrijos teisės pažeidimus, o Teisingumo Teismas negali savo vertinimu pakeisti nacionalinių teismų sprendimų [14; 58 punktas]⁵. Todėl, siekiant užtikrinti teismų praktikos vieningumą, svarbu pateikti nacionaliniams teismams vertinimo gaires.

Tad kaip suprantamas akivaizdus pažeidimas? Pabrėžtina, kad, dėl „akivaizdaus pažeidimo“ sampratos, skirtingos Generalinio advokato Philippe Léger ir ETT nuomonės. Pirmasis esminiu kriterijumi pasiūlė laikyti teismo padarytos teisės klaidos pateisinamumą ar nepa-

teisinamumą. Teisės klaidos kvalifikavimas, Generalinio advokato nuomone, galėtų priklausyti nuo pažeistos teisės normos aiškumo ir tikslumo arba Teismo praktikos atitinkamu klausimu buvimo [9; 139 punktas]. Jis taip pat pateikė keletą nepateisinamos klaidos pavyzdžių: 1) aukščiausiasis teismas priima sprendimą akivaizdžiai priešingą Bendrijos teisės nuostatom, nors jų prasmė ir apimtis yra pakankamai aiškios; 2) aukščiausiasis teismas priima sprendimą, kuris akivaizdžiai pažeidžia Teismo praktiką, buvusią sprendimo priėmimo dieną; 3) aukščiausiasis teismas akivaizdžiai nepaiso savo pareigos kreiptis preliminarus nutarimo, kai nėra Teismo praktikos nagrinėjamu klausimu tuo metu, kai nacionalinis teismas priima savo sprendimą [9; 140, 141 ir 144 punktai]. Iš pateiktų pavyzdžių akivaizdu, kad Generalinis advokatas sutapatina nepateisinamą klaidą ir akivaizdų pažeidimą, bet visgi negalime daryti viena-reikšmės išvados, jog nepateisinamos klaidos tai tik akivaizdūs pažeidimai. Be to, nepateisinamos klaidos sąvoka Generalinio advokato aiškinime suponuoja kaltės reikalavimą, kaip vienintelį kriterijų, nustatant pakankamai sunkaus pažeidimo buvimą, nors ETT praktikoje visuotinai pripažįstama, kad pakankamai sunkaus pažeidimo sąvoka apima tiek objektyvius, tiek ir subjektyvius veiksnius. Dar *Brasserie* byloje ETT pabrėžė, kad kaltės sąvokos turinys įvairiose teisės sistemose nėra tapatus, todėl įvairūs objektyvūs ir subjektyvūs su kaltės sąvoka siejami veiksniai gali būti reikšmingi vertinant padaryto pažeidimo sunkumą, tačiau kaltės nustatymas negali tapti būtina prielaida atsakomybei kilti.

ETT tik iš dalies palaikė Generalinio advokato poziciją: laikydamas klaidos nepateisinamumą tik vienu iš vertinamųjų aspektų, nustatant akivaizdaus pažeidimo padarymo faktą, Teismas pabrėžė objektyvių veiksmų reikšmę. ETT pateikė nebaigtinį kriterijų sąrašą kaip tam tikras gaires nacionaliniams teismams: pažeistos taisyklės aiškumas ir tikslumas, tai, ar pažeidimas tyčinis, ar teisės klaida pateisinama, o prirėikus atsižvelgtina ir į Bendrijos institucijos poziciją, į atitinkamo teismo atsisakymą vykdyti savo pareigą kreiptis dėl preliminarus nutarimo pagal EB Sutarties 234 straipsnio 3 dalį [3; 55 punktas].

Lyginant *Brasserie* byloje Teismo nurodytus sunkaus pažeidimo vertinimo kriterijus⁶ ir akivaizdaus pažeidimo kriterijus *Köbler* byloje, pastebėta, kad faktiškai visi kriterijai, išskyrus pareigos kreiptis preliminarus nutarimo nepaisymas, yra tie patys, t. y. taikomi, nustatant įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžių padarytus pažeidimus. Po *CILFIT* byloje [23] pateiktos formulės, suteikusios nacionaliniams teismams daugiau laisvės, vertinant savo pareigą kreiptis preliminarus nutarimo, taip pat lėmusios, kad daug kartų ne-

⁵ Nors akivaizdu, kad kai kada ETT šiuo savo teiginiu nesivadovauja ir pats imasi vertinti pažeidimo sunkumą (pvz.: Vokietijos alaus grynumo byla).

⁶ „Veiksniai, į kuriuos kompetentingas teismas gali atsižvelgti, yra pažeistos normos aiškumas ir tikslumas, pagal tą normą nacionalinėms ar Bendrijos institucijoms paliekamas veiksmų laisvės mastas, tai, ar pažeidimas arba žala buvo padaryta tyčia ar netyčia, ar įstatymo taikymo klaida yra pateisinama ar nepateisinama, faktas, kad Bendrijos institucijos pasirinkta pozicija galėjo skatinti neveikimą, Bendrijos teisei prieštaraujančių nacionalinių priemonių ėmimasis ar veiklos nutraukimas“, 56 punktas.

pagrįstai buvo vengiama tai daryti, prisidengiant *acte clair* doktrina, tokio kriterijaus įvardijimas ETT sprendime sukėlė abejonių, ar kiekvienas nacionalinio paskutinės instancijos teismo nesikreipimas preliminarus nutarimo bus vertinamas kaip akivaizdus pažeidimas ir lems valstybės pareigą atlyginti padarytą žalą. O kas, jei nacionalinis teismas, nors ir pažeidęs savo pareigą kreiptis į ETT, visgi priims nepažeidžiantį EB teisės sprendimą? Tokiu atveju kalbėti apie žalos atlyginimą būtų visai nelogiška. Neabejotina, jog akivaizdžiu pažeidimu laikytinas tik toks atvejis, kai nevykdoma pareiga kreiptis į ETT ir kartu pažeidžiama subjektyvi asmens teisė. Dar daugiau, – ETT sprendimas *British Telecommunication* byloje parodė, kad teismai, veikdami *bona fide*, taikant Bendrijos teisę taip pat nelemia valstybės atsakomybės, net jei ją taikydami ir suklysta. Tai gi darytina išvada, kad nacionalinio paskutinės instancijos teismo vengimas kreiptis į ETT pats savaime nėra akivaizdus pažeidimas, o veikiau paprastą pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė.

Pareigos kreiptis pažeidimo pavyzdžiu galėtų būti *Köbler* byla, kurioje Austrijos teismas, sprendęs bylą dėl lojalumo premijos Austrijos universiteto profesoriui suteikimo, kreipėsi į ETT, prašydamas išaiškinti, ar pagrindu skaičiuoti premiją galima laikyti išimtinai tik terminą, dirbtą Austrijos universitetuose. ETT registраторius nacionaliniam teismui nurodė pasižiūrėti *Schöningh-Kougebetopoulou* bylą. Tai padaręs, nacionalinis teismas atsiėmė prašymą, tačiau, kaip paaiškėjo, klaidingai interpretuodamas minėtos bylos sprendimą, padarė teisės klaidą ir pažeidė asmens teises. ETT vertindamas, ar Austrijos teismo padarytas pažeidimas buvo akivaizdus, nurodė, kad teismo spręsto klausimo Bendrijos teisė *expressis verbis* neapėmė, Teismas nebuvo dėl jo pasisakęs ir taikytina teisės norma nebuvo aiški. Nacionalinis teismas atsiėmė savo prašymą būtent dėl neteisingo registratoriaus nurodyto sprendimo aiškinimo ir manė nebesant reikalinga gauti Teismo išaiškinimą, todėl nacionalinio teismo pažeidimas, ETT nuomone, nelaikytinas akivaizdžiu ir nelemia valstybės atsakomybės.

4.3. Tiesioginio priežastinio ryšio sąlyga

Tiesioginis priežastinis ryšys tarp valstybės įsipareigojimų pažeidimo ir privataus asmens patirtos žalos yra trečioji būtina sąlyga valstybės atsakomybei kilti. Tiesioginis priežastinis ryšys yra tais atvejais, kai asmens patirta žala yra tiesioginė valstybės institucijos (šiuo atveju – nacionalinio teismo) veikimo ar neveikimo, lėmusio žalos atsiradimą, pasekmė. ETT nepateikė nacionaliniams teismams vertinimo gairių ir paliko šį klausimą spręsti jiems patiems pagal nacionalines taisykles. Vis dėlto vengdamas valstybės atsakomybę reglamentuojančių sąlygų nacionalizavimo ir tokiu būdu paties asmens teisių gynimo instrumento efektyvumo sumažinimo, ETT kai kada pats imasi nustatinėti priežastinio ryšio buvimo faktą [24].

Pažymėtina, kad viena iš aplinkybių, galinčių turėti įtakos sprendimui įpareigoti valstybę atlyginti nuosto-

lius, yra ir paties asmens elgesys, t. y. ėmimasis priemonių sumažinti galimus nuostolius, nerūpestingumas.

Sukurdamas valstybės atsakomybės doktriną, Teisingumo Teismas tuo pačiu nurodė, kad „kiekvienos valstybės narės vidaus teisė nustato kompetentingus teismus ir detalias procesines taisykles, skirtas apsaugoti asmenų teises, kylančias iš Bendrijos teisės“ [2; 42 punktą].

Skirdamos kompetentingus teismus, vertinsiančius paskutinės instancijos teismų padarytus pažeidimus, valstybės narės susiduria su *nemo iudex in sua propria causa* problema. Akivaizdu, kad nešališkumo problemos neįmanoma visiškai eliminuoti, kuriant specializuotus teismus, tačiau *de facto* delegavus sprendimą priimti ETT, kai žemesnės instancijos teismai įgyvendina savo galimybę kreiptis preliminarus nutarimo, šiuo atveju laikytina geriausia iš teoretikų siūlomų alternatyvų.

Apibendrinant konstatuotina, kad nacionaliniams teismams dėl jų veiksmais ar neveikimu padarytos žalos atlyginimui keliami griežtesni reikalavimai, nei kitoms valstybės valdžioms. ETT, nustatydamas minimalius atsakomybės atsiradimo reikalavimus, palieka valstybėms narėms galimybę taikyti mažesnius reikalavimus [25], tačiau draudžia įvesti papildomas sąlygas ir taip riboti valstybės atsakomybę. Pavyzdžiui, nustatant, kad valstybės atsakomybė kyla tik dėl teisėjo tyčinės klaidos ir rimto nusizengimo, nes ETT *Brasserie* byloje teigė, jog kaltė negali būti privaloma atsakomybės atsiradimo sąlyga, jei ji suprantama griežčiau, nei akivaizdus pažeidimas kaip *Köbler* byloje; taip pat nustatant, kad teismas neatsakingas dėl teisės normų aiškinimo, faktinių aplinkybių ir įrodymų vertinimo [16].

IŠVADOS

1. Remdamasis jam suteikta teise aiškinti Bendrijos teisę ir formuoti vieningą jos taikymo praktiką, užtikrinti Bendrijos teisės *effet utile*, Teisingumo Teismas užpildė EB Sutarties *lacuna legis* dėl privataus asmens teisių gynimo ir *Francovich* byloje sukūrė naują asmens teisių gynimo priemonę – valstybės atsakomybės dėl Bendrijos teisės pažeidimų doktriną. Teisingumo Teismo „įkvėpimo šaltiniais“ laikytini valstybės atsakomybės dėl tarptautinių įsipareigojimų nevykdymo principas, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje įtvirtinta nukentėjusio asmens galimybė prisiteisti teisingą atlyginimą, vadovaujantis efektyvios teisminės gynybos principu. Teisiniu pagrindu intervencijai į nacionalinį procesinį savarankiškumą pasirinktas EB Sutarties 10 straipsnis.

2. Abejonės dėl valstybės atsakomybės doktrinos išplėtimo, kad ši apimtų paskutinės instancijos nacionalinių teismų veiksmus, buvo grindžiamos *inter alia* konstituciniu teismų ir teisėjo nepriklausomumo principu. ETT argumentą, motyvuotą galima įtaka, teisėjui, priimant sprendimą ir teismų autoriteto mažinimu, nurodė esant nepagrįstą, nes naujuoju teisiniu instrumentu įtvirtinama valstybės, o ne teisėjo asmeninė atsakomybė, taip pat tai priemonė teismų veiklos kokybei gerinti, o ateityje – teismų autoritetui didinti.

3. Formali *res judicata* principo samprata taip pat nepaneigia valstybės atsakomybės doktrinos įtvirtinimo galimybės. Reiškiant ieškinį dėl žalos, padarytos nacionalinio teismo veiksmais, atlyginimo, netenkinami trys kumuliatyvūs *res judicata* reikalavimai (šalių, ginčo dalyko ir teisinio pagrindo tapatumas).

4. Pagal valstybės atsakomybės doktriną reikšmingi tik paskutinės instancijos teismų veiksmai ar neveikimas. Paskutinės instancijos nacionalinių teismų išskyrimą lemia nacionalinių teisinių gynybos priemonių išsėmimo aplinkybė, taip pat tai, kad tik paskutinės instancijos teismams numatyta ne teisė, o pareiga kreiptis į ETT dėl preliminarų nutarimo.

5. Formuodamas valstybės atsakomybės doktriną, Teisingumo Teismas pripažino Bendrijos atsakomybės ir valstybės atsakomybės analogiją, teigdamas, kad sąlygos atsakomybei atsirasti bylose dėl valstybės atsakomybės negali skirtis nuo sąlygų bylose dėl Bendrijos atsakomybės, kai faktinės aplinkybės, apibūdinančios situaciją, yra panašios. Tačiau, atsižvelgdamas į teisminės valdžios ypatingą pobūdį, teisinio tikrumo principą, Teisingumo Teismas sukūrė griežtesnį atsakomybės standartą, įvesdamas „akivaizdaus pažeidimo“ sąvoką.

6. Valstybės padarytas pažeidimas, suteikiantis teisę į žalos atlyginimą, pasireiškia Bendrijos teisės normos, sukuriančios ar ketinančios sukurti teises asmenims, taip pat skirtos jų interesų apsaugai, pažeidimu. Terminui „teisė“ suteikiama pati plačiausia reikšmė, apimanti teisę, galią, prerogatyvą, teisinį interesą.

7. Vertinant, ar nacionalinio teismo padarytas pažeidimas yra laikytinas akivaizdžiu, atsižvelgtina į tokius kriterijus: pažeistos taisyklės aiškumas ir tikslumas, tai, ar pažeidimas tyčinis, ar teisės klaida pateisinama, į Bendrijos institucijos poziciją, į atitinkamo teismo atsakymą vykdyti savo pareigą kreiptis dėl preliminarų nutarimo. Pažymėtina, kad pastaroji aplinkybė pati viena nesukelia valstybės atsakomybės ir laikytina veikiau pažeidimą kvalifikuojančia aplinkybe. Svarbu ir tai, kad teismai, veikdami *bona fide*, taikant Bendrijos teisę, taip pat nesukelia valstybės atsakomybės, net jei ją taikydami ir suklysta.

8. Nustatyti ir pritaikyti tiesioginio priežastinio ryšio sąlygą Teisingumo Teismas paliko nacionaliniams teismams. Kad skirtingų nacionalinių procesinių taisyklių taikymas nelemtų nevienodų privačių asmenų teisių gynimo galimybių, ETT nacionalinę procesinę autonomiją apribojo nediskriminavimo ir efektyvumo principais. Tais atvejais, jei šie principai pažeidžiami, nacionaliniai teismai, sprendami žalos atlyginimo už Bendrijos teisės pažeidimą klausimą, privalo netaikyti atitinkamų procesinių taisyklių.

6. **Vienos** konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.
7. **Žmogaus** teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
8. **Byla** 222/84 *Johnston v. Chief Constable RUC* [1986] ECR 1651.
9. **Generalinio** advokato Philippe Léger nuomonė *Köbler* byloje.
10. **LAT** CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 8 d. nutartis c. b. *J. Kostkevičienė v. N. Bieliauskas*, Nr. 3K-3-935/2003, kat. 39.6.2.2; 39.2.3.
11. **Byla** C-126/97 *Eco Swiss* [1999] ECR I-3055.
12. **Byla** C-453/00 *Kühne & Heitz* [2004], ECR I-837.
13. **Byla** C-243/04 *Kapferer* [2006], ECR I-02585.
14. **Sujungta** byla C 46/93 ir 48/93 *Brasserie du pêcheur SA v. Germany* ir *R. v. Secretary of State for Transport Ex p. Factortame Ltd* [1996] ECR I-1029.
15. **Evangelos Nikolaou**. From *Franovich* to *Köbler* and beyond: The evolution of State liability regime for the European Community. // University of Helsinki, Helsinki 2005. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/oik/julki/pg/nikolaou/fro-mfran.pdf>
16. **Byla** C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo v. Italy* [2006], ECR I-05177.
17. **Procesas** Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas. // Teisinės informacijos centras. – Vilnius, 2005.
18. **Sujungta** byla C-178/94, C-179/94, C-188/94, C-189/94 ir C-190/94 *Dillenkofer* [1996] ECR I-4845, kurioje pripažinta, kad Direktyva dėl nesąžiningų vartotojų sutarčių skirta nustatyti vartotojų teises.
19. **Byla** C-222/02 *Peter Paul* [2004], ECR I-09425, kurioje ETT konstatavo, kad nors vienas iš bankininkystės direktyvų tikslų yra indėlininkų apsauga, tai nėra pakankamas pagrindas teigti, jog indėlininkams suteikiamos teisės tais atvejais, kai nacionalinės institucijos netinkamai vykdo kredito institucijų priežiūrą ir sąlygoja galimybės pasinaudoti indėliu praradimą.
20. **Byla** T-415/03 *San Pedro* [2005], ECR II-04355.
21. **W. van Gerven**. Of rights, remedies and procedures. // *Common Market Law Review*, 2000.
22. **Sacha Prechal**. Protection of rights: how far? <http://www.uvt.nl/faculteiten/frw/departmenten/europeesrecht/budc-conference/papers/prechal/>
23. **Byla** 283/81 *CILFIT and others* [1982] ECR 3415.
24. **Byla** C-319/96 *Brinkmann Tabakfabriken* [2000] ECR I-04619; *Byla* C-140/97 *Rechberger* [1999], ECR I-03499.
25. **Pasinaudojimas** tokia galimybe akivaizdus iš Ispanijos Aukščiausiojo Tribunolo sprendimo *CanalSatelite Digital* byloje. (S. M. Lage and H. Brokelmann. The liability of the Spanish State for breach of EC Law: the landmark ruling of the Spanish Tribunal Supremo in the CanalSatelite Digital case. // *European Law Review*, August 2004).

LITERATŪRA

1. **Byla** 26/62 *Van Gend en Loos* [1963] ECR 1.
2. **Byla** C-6/90 ir C-9/90 *Franovich* [1991] ECR I-5357.
3. **Byla** C-224/01 *Gerhard Köbler v Austria* [2003] ECR I-10239.
4. **Byla** 60/75 *Russo* [1976] ECR 45.
5. **Byla** 158/80 *Rewe v. Hauptzollamt Kiel* [1981] ECR 1805.

STATE LIABILITY FOR INDIVIDUALS FOR THE DAMAGE MADE BY THE ACTS OF NATIONAL COURTS

Vitalija Tamavičiūtė *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Doctrine of state liability is the logic consequence of the evolution of *effet utile*, intended to fill the gap in the system of remedies for protection of individuals in the EC Treaty.

This article analyses the preconditions of this doctrine and its legal foundations. Choosing national courts as the main subject, the doctrine of state liability is analyzed first of all evaluating the arguments of opponents to the extension of this doctrine to judicial acts, in order to show that nor the independence and impartiality of the national courts, nor the principle of *res judicata* or decrease of authority of courts are well founded arguments to deny the extension of state liability to judicial acts. Secondly, the content of the conditions for state liability to arise are examined to the extent necessary to stress the specifics of the subject who caused the damage. We suggest that the conditions for state liability to arise for judicial acts are not identical to those of the other state authorities – exec-

utive and legislative: the state liability for judicial acts could arise just in exceptional cases. The mere breach of duty to apply to the European Court of Justice for the preliminary ruling could not be said to be the manifest infringement itself – only if the subjective right of the individual would be infringed, the breach of the duty to apply to the European Court of Justice would be treated as the qualifying factor. It's also important to notice that only the actions attributable to the supreme courts of member states could be the bases for state liability, because only courts of last instance have the duty to apply to the European Court of Justice for a preliminary ruling.

Special constitutional status of national courts in the organization of the state authorities presupposes the need to talk and evaluate the possibility to apply this doctrine of state liability for this institution.

Keywords: member states, EU law, state liability, national courts.

* PhD student, lecturer of Department of European Union Law of Faculty of Law of the Mykolas Romeris University.